

Memoires

1992-B

**Willem
Oltmans**

PAPIEREN TIJGER

INHOUD

Inleiding	7
Johannesburg	11
Amsterdam	49
Bijlagen	221
Register	427

De reeks *Memoires* van Oltmans gaan nu de jaren negentig van de vorige eeuw in. Dat is de periode waarin Oltmans zijn originele dagboeken waarop hij zijn *Memoires* baseerde, bij de Koninklijke Bibliotheek (KB) onderbracht. Een voorwoord door een van Oltmans' „beschermheren” van de KB in Den Haag is dan heel toepasselijk.

Toen de dagboeken van Willem Oltmans de KB binnenkwamen was ik Hoofd van de Afdeling Bijzondere Collecties en was Kees Thomassen conservator moderne handschriften. Samen hebben wij sinds 1991 tot aan onze pensionering zorg gedragen voor de collectie Oltmans. En tot aan zijn dood in 2004 hadden wij geregeld contact met Willem, per fax, telefoon, brief, kaartje of in levenden lijve. Het begon op 23 april 1991. Op die dag kwam bij de KB een fax binnen van ene 'Willem O.' gericht aan 'Mr. W. van Driemeilen' met het verzoek een afspraak te maken. Wij hadden al geconcludeerd dat deze 'Willem O.' niemand anders kon zijn dan de journalist Willem Oltmans die op dat moment al enkele delen van zijn *Memoires* bij In den Toren in Baarn had uitgegeven, toen een tweede fax binnenkwam met excuses dat hij in de haast vergeten was zijn hele achternaam te vermelden. Beide faxen werden beantwoord en namens directeur Van Drimmelen ontvingen Kees Thomassen en ik Willem Oltmans in de KB.

Oltmans had grote zorgen. En die betroffen dit keer even niet zijn juridische procedures tegen de Staat, maar hadden te maken met zijn dagboek. Hij vertelde dat hij vanaf 1937 een dagboek bijhield. Wat hij per dag noteerde op schriftblaadjes, bewaarde hij per jaar in groene linnen – later rode plastic – ringbandjes waaraan hij foto's, tickets, ingekomen post, knipsels uit opiniebladen, doorslagen van eigen verhalen en nog veel meer toevoegde. Op basis van deze dagboeken was hij begonnen aan het schrijven van zijn *Memoires*. Als gevolg van de tegenwerking ('Berufsverbot') door minister Luns en andere dienaren van de Staat der Nederlanden, leefde Oltmans op dat moment van een bijstandsuitkering ergens driehoog-achter in de Jordaan te Amsterdam. In deze éénkamerwoning was nauwelijks plaats voor de reeks bandjes die zijn dagboek inmiddels besloeg. Oltmans herinnerde ons aan een gesprek dat hij eens had met dr. C. Reedijk, van 1961 tot 1986 bibliothe-

1992 ■ caris van de KB. Hem had hij deelgenoot gemaakt van zijn zorgen rond zijn dagboek. Hij wilde dat dat niet verloren zou gaan, maar dat het ondergebracht werd in een openbare instelling waar het veilig en verantwoord voor de toekomst bewaard zou blijven. Wegens zijn conflict met de Staat wilde Oltmans per se niet dat deze bewaarplaats het Nationale Archief of een andere staatsinstelling zou zijn. Reeds schijnt hem toen gesuggereerd te hebben zijn dagboek aan de KB aan te bieden. Op deze suggestie kwam Oltmans in ons gesprek terug. Tot zijn grote opluchting vertelden wij hem toen dat wij, de KB, zijn dagboek graag wilden opnemen in de collectie, niet alleen omdat wij onze oud-bibliothecaris Reeds niet wilden afvallen, maar ook om het dagboek zelf. „Stel,” zeiden we, „dat er nu een dagboek uit de zeventiende eeuw op de markt zou komen, dat een tijdsbeeld geeft van de Gouden Eeuw door de ogen van iemand met veel contacten, dan zouden wij dat natuurlijk graag willen aankopen. Een dagboek van een prominent journalist uit de twintigste eeuw, is in de volgende eeuwen een belangrijke bron.” Toch duurde het even voor wij Oltmans’ vertrouwen hadden veroverd. Hij bleef maar vragen of de KB zijn levenswerk niet op een gegeven moment zou wegdoen wegens plaatsgebrek of zo. „Zouden de luitjes na jullie de boel niet gaan verkopen?” vroeg hij. Pas nadat wij hem de verzekering hadden gegeven dat de KB niet aan „vervreemding” of „deselecteren” doet, begon hij ons te geloven. Eind 1992 werd de schenkingsakte opgemaakt waarin Willem Oltmans verklaarde om niet zijn dagboek aan de Koninklijke Bibliotheek te schenken. Over de woorden „om niet” die in een schenkingsakte aangeven dat de schenking gratis is, heeft Willem mij toch nog ongelovig opgebeld: „Laat ik nu een akte opmaken om iets niet te doen?”

Omdat Willem Oltmans zich echt grote zorgen maakte over de veiligheid van zijn levenswerk hebben wij op zijn dringend verzoek nog vóór de ondertekening van de schenkingsakte 31 verhuisdozen met dagboek bij hem in de Jordaan opgehaald. Dat waren de dagboeken die hij voor het schrijven van zijn *Memoires* niet meer nodig had. Toch bleven er op planken rondom zijn bed in een hoek van zijn onderkomen nog vele meters meer recente bandjes staan. Gezeten aan de schrijftafel van zijn negentiende-eeuwse voorvader Oltmans, bekend van *De Schaapherder*, tikte Oltmans op basis van zijn dagboeknotities verder aan weer een volgend deel in de reeks *Memoires*. Af en toe onderbrak hij zijn werk om op een *keyboard*, in plaats van de vleugel die hij had moeten verkopen, wat Chopin te spelen. Telkens als hij een deel af had, kregen we een seintje en haalden we weer delen dagboek op. Soms, als hij toch in Den Haag moest zijn voor een volgende zit-

ting in zijn proces tegen de staat, bracht Willem ze zelf. De dagboeken plaatsten we in het magazijn bijzondere collecties in een echte kluis, waar we meer nog niet gecatalogiseerd materiaal bewaarden. Willem Oltmans vond het geweldig om de zware kluisdeur open te zien gaan en in de kluis zo'n zeventig meter plank gevuld te zien met zijn leven. Inmiddels zijn bijna vijftienhonderd kwarto-multomappen, zeventig knipselmappen en twintig fotoalbums door de afdeling Collectiebehoud verantwoord verpakt in zuurvrije dozen op hun definitieve plaats opgeborgen.

Telkens als Willem Oltmans delen van zijn originele dagboeken naar de KB bracht, alludeerde hij op de uitspraak van Léauteaud die na het bericht van zijn uitgever dat een deel van de kopij van zijn dagboek was zoekgeraakt, opmerkte dat hem een been was afgezet. Oltmans voelde zich iedere keer weer geamputeerd. Zijn dagboek was zijn leven. Hij was er bijzonder trots op dat zijn dagboek – volgens hemzelf – het meest uitgebreide, over de langste periode lopende, ter wereld was. In zijn dagboek kan men altijd de „bewijzen” vinden voor wat hij in zijn *Memoires* beweert. Hij schreef het zelf in zijn boek *Het dagboek als camera obscura* (1988) zo:

Een dagboek stelt ons in staat om naar waarheid te onthouden. De schrijver kan ervaringen steeds toetsen aan de werkelijkheid van toen. Fantasie en realiteit zijn zonneklaar van elkaar te scheiden. Mensen ontlenen namelijk een leven lang onware herinneringen aan een krakkemikkig functionerend geheugen. Intussen leven zij met de illusie absoluut zeker te weten hoe het werkelijk is geweest en denken en handelen op basis van valse premissen.

We begrijpen dat Oltmans de relatie dagboek – *Memoires* zo ziet. De dagelijkse notities werken natuurlijk als geheugensteuntjes voor later. Ze zijn echter tegelijkertijd wél de notities van een individu met zijn eigen indrukken en eigenaardigheden. De waarheid blijft hier *een* subjectieve waarheid van Oltmans. Hoe controversieel die waarheid was, heeft de persoonlijke geschiedenis van Oltmans laten zien. Zijn compromisloze optreden tegen wat in zijn ogen leugen en bedrog was en zijn felheid in woord en geschrift bezorgden hem de naam een ijdele querulant te zijn.

Voor Kees Thomassen en mij was Willem Oltmans zeker geen querulant. Hij kon af en toe behoorlijk achterdochtig zijn, op het paranoïde af. Dan meende hij in een opmerking van ons iets te hebben gehoord dat hem niet zinde. Maar na enige uitleg over hoe wij het dan wel bedoeld hadden, kalmeerde hij weer, en werd hij de galante, voorkomende charmeur. Hij noemde ons zijn „be-

1992 ■ schermheren”. En dat was een titel die wij probeerden waar te maken door zijn geschreven leven, dat bleef groeien tot zijn dood in 2004, verantwoord te bewaren en voor wetenschappelijke doeleinden ter beschikking te stellen.

Willem Oltmans leeft voort in zijn publicaties, zijn *Memoires* en zijn dagboeken. Steeds meer belangstellenden weten de weg naar de KB te vinden om de „bewijzen” van Oltmans in zijn dagboeken zelf te lezen. Het materiaal heeft al diverse publicaties opgeleverd. Over Oltmans zelf natuurlijk in de vorm van afstudeerscripties, monografieën en documentaires, maar ook over de Kwestie Nieuw-Guinea, de pers in Suriname, de Club van Rome, de moord op Kennedy en nog veel en veel meer onderwerpen. Het is goed dat het dagboek in de collectie van de Koninklijke Bibliotheek is opgenomen. De reeks *Memoires* van Oltmans waarin de uitgever Papieren Tijger in samenwerking met de Stichting Willem Oltmans, opnieuw dit deel uitbrengt vormt een uniek tijdsdocument over de tweede helft van de twintigste eeuw. Van harte aanbevolen.

Ad Leerintveld

(conservator bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag van 1990-2017)

1 juli 1992

Hillbrow

Peter kwam langs. Wouter had gezegd dat „de man in de boeken” en de realiteit niet met elkaar in overeenstemming waren. Hij zag nu door mij heen. Peter vond het allemaal „erg naar”. Wouter had het gevoel gekregen dat ik hem als een baksteen had laten vallen. Dat is ook wel waar. Ik had zijn bezoek eigenlijk willen benutten om hem beter te leren kennen en een mening te vormen. Ik had eigenlijk ook twee dagen uitgetrokken om met hem naar Krugerpark te gaan. Maar toen hij kwam vertellen van Peter en Edwin drie *blow jobs* te hebben gekregen, dacht ik nee. Ik weet bovendien maar al te goed hoe subtiel Edwin kan stoken, dus Wouters *change of heart* tegenover mij is daar bekokstoofd. Alles was goed, tot Edwin in Hillbrow terugkeerde. Bovendien is Wouter nog steeds hogelijk onstabiel, wat de rest van het probleem is.

Aan Margareth Thatcher is de titel van barones toegekend. Ze zijn gek.

Mary de Haas relateert het geweld onder zwarten aan: „The lack of understanding among whites of black anger.”¹ Die dame is niet wijs. Zwarten vliegen blanken in de haren, evenals andere zwarten, omdat het land en de *minds* – op de eerste plaats bij het zwarte deel van de bevolking – in beroering zijn. Dagelijks worden blanken door losgeslagen zwarten vermoord. Alsof de Afrikaner niet in de smiezen heeft wat er momenteel in zijn land wordt aangericht.

Charles Krauthammer stelt in dezelfde krant dat embargo’s tegen landen die zich volgens Washington misdragen, niets uithalen. Castro zit er na veertig jaar nog. Noriega moest door de 82ste Airborne divisie worden opgehaald. Een VN-embargo tegen Joegoslavië vanwege de gebeurtenissen in Bosnië haalde niets uit, evenmin als de verschillende embargo’s tegen Irak. Krauthammer bepleit dan ook bij de huidige crisis in Haïti zo snel mogelijk mariniers te sturen.² „Power, specifically military

1 *The Star*, 1 juli 1992.

2 Redactie: De eerste democratische verkiezingen op Haïti – presidentsverkiezingen op 16 december 1990 en op 20 januari 1991 parlementsverkiezingen – leidden tot

power, has always been decisive in international relations, and despite the wish that we have now outgrown it as a species, it remains so.”

Allister Sparks is van mening dat De Klerk zich zou hebben vergalopperd, toen hij met een grote meerderheid het referendum won. Hij zou sedertdien met de gedachte hebben gespeeld dat hij misschien toch niet de macht aan het ANC zou hoeven over te dragen. Hij maakte een officiële reis naar Ulundi om de Zoeloes naar zich toe te trekken. Prompt werd het ANC als vijand nummer één gebrandmerkt. En op dat moment zouden ook de notoire inlichtingendiensten een begin hebben gemaakt met zwarten tegen zwarten op te zetten via zogenaamde *vigilantes* in de *townships*. Ook al zou de president niet zelf de hand in deze walgelijke gang van zaken hebben gehad, in de *townships* heerst de algemene overtuiging dat Pretoria opzettelijk de zwart-zwart botsingen organiseert.

Het is 22.00 uur. Heb de hele dag gewerkt. Ik moet verder. Ben op pagina 245.

2 juli 1992

Ben om 05.30 uur begonnen. Ik ben op ongeveer de helft van 1977.

Het ANC heeft een beroep op alle zwarten gedaan om te stoppen met de beruchte *necklace*-executies. Intussen schijnt het ANC het politieonderzoek naar het bloedbad in Boipatong te saboteren.

COSATU wil op 3 augustus het land platleggen.

In de VS keren tientallen politici het Congres de rug toe, miselijk geworden van het verziekte politieke systeem. Ik blijf bij mijn standpunt dat „Amerika valt”.³ Een lid van het Congres zegt zelfs nog nooit een fatsoenlijk gesprek met een journalist te hebben gehad, omdat men vaak niet wist waar hij het over had, bijvoorbeeld wanneer het over begrotings- of overheids-tekorten ging.

De kracht van Larry King is dat hij overtuigend bezig is met vragenstellen. Hij geeft de indruk dat het hem werkelijk interesseert.

Ivanisevic heeft op Wimbledon tot en met Edberg 133 *aces* geslagen. Agassi, die nare dribbelaar versloeg Boris Becker.

een grote overwinning van Jean-Bertrand Aristide en zijn partij Front National pour le Changement et la Démocratie. Zijn presidentschap werd echter acht maanden later door een staatsgreep van het leger omvergeworpen. Deze coup werd internationaal algemeen veroordeeld.

3 Redactie: woordspeling naar Oltmans' boek *America valt*, Loeb & van der Velden, Amsterdam, 1979.

Royal Sphinx uit Maastricht gaat de toiletten in het Kremlin vernieuwen.

Hans Gualthérie van Weezel heeft de Italianen bekritiseerd en gezegd dat het zeer de vraag is of in Rome de regering of de maffia de dienst uit maakt.⁴ Ik heb hem prompt een brief geschreven, mede naar aanleiding van het diepte-interview met Mark Kranenburg.⁵ Stel je voor dat Hans minister van Buitenlandse Zaken zou worden, dan zouden mijn problemen zijn opgelost. Maar voor zo'n post is hij veel te individualistisch, en misschien te integer.

3 juli 1992

Themba gaf een brief af. Hij benadrukt dat hij me niets verwijt en hoopt dat we vrienden kunnen blijven. Het blijft een schat en het is jammer dat het zo loopt. Ik heb hem misschien teveel hoop gegeven.

Er kwam weer een mager stapeltje zogenaamde documenten van Buitenlandse Zaken over een visum naar Indonesië. Met die zogenaamde stukken kom ik er natuurlijk nooit. Ze zouden wel gek zijn als ze mij documenten geven waarmee ze zouden zijn te grijpen. Er is niet tegen te knokken.

Pretoria

Ik ben met Edwin naar Pretoria om een optreden voor studenten van hem als *The Baroness von Reefenhausen* bij te wonen. Het heeft in de Show Bizz Club plaats. Er worden duizend mensen verwacht vanavond. De man die de plek exploiteert, Eugene, wil het tot een mekka voor homo's ombouwen. Er komt een zwembad en een aanbouw met kamers. Het is een soort Coral Gables club in wording.

André Royackers kwam voor een kopje koffie naar het Holiday Inn. Hij had uit Holland de nodige telefoontjes en vier brieven ontvangen in reactie op mijn reportage in *HP/De Tijd* over de quarantainedag op de ambassade. Hij zei verder niets meer over mijn zaak gehoord te hebben, die nu afgedaan leek. Ik zei van mening te zijn dat zijn ambassadeur mij als burger van ons land best eens een formeel briefje had mogen schrijven tijdens mijn perikelen. Hij gaf te kennen dat de club van nu op de ambassade een geheel andere was dan die onder ambassadeur Carstens, die zeer rechts was. Over de wijze waarop Buitenlandse Zaken mij al die jaren in diskrediet had gebracht, zei hij: „Je weet hoe mensen op dit ministerie worden aange-

4 *NRC Handelsblad*, 22 juni 1992.

5 Bijlage 1.

trokken. Het zijn dikwijls oud-militairen die voor inlichtingendiensten werkten.” André had drie jaar in Bagdad gezeten. „Er was geen militair attaché, dus ik heb als diplomaat ook militaire inlichtingen ingewonnen. Bovendien staat loyaliteit aan het ministerie zeer hoog in het vaandel op Buitenlandse Zaken.”

„Oh, dus er wordt gelogen uit loyaliteit aan de minister,” riep ik uit.

Hij was overtuigd dat Lubbers in augustus niet zou komen. Ik vroeg: „Op welke gronden? Op persberichten en krantengeklets?”

„Ik ben bang van wel,” antwoordde hij. Hij gaf toe dat het een treurige situatie was. De ambassade had minister Maij-Weggen met klem verzocht vooral niet de netelige kwestie van de reis van premier Lubbers in het openbaar te noemen. En wat deed ze? Prompt er toch over spreken. André is eigenlijk wel aardig, in tegenstelling helaas tot Hans Sondaal. Hij was van mening dat als Zuid-Afrika me zou uitwijzen, Pretoria verantwoordelijk voor mijn reis zou zijn. „Ze zouden ook je verhuizing terug moeten betalen, maar ze zullen wel een wetje vinden om er onderuit te komen.” Ben naar *Final Analysis* met Richard Gere (en ook Kim Basinger en Uma Thurman) gegaan, want ik werd pas tegen middernacht in de club bij Edwin verwacht. Eigenlijk een absoluut snertverhaal, deze film.

Zag een jongen lopen, witte trainingsbroek, blauwe trui, blonde kop, beetje bruin, dermate gaaf, om helemaal holderdebolder van te raken. Wat hier rondloopt, is inderdaad niet te vergelijken met Johannesburg, behalve dan misschien de oogst aan de Randse Afrikaanse Universiteit.

4 juli 1992

Hillbrow

Edwins show duurde misschien maar twintig minuten en ik vond het een ramp. Ik zou niet graag de mij liefste persoon in de wereld zo omringd zien door louter *gays*, terwijl iedereen drinkt, zich bezat en onzin praat. Het is daar in feite een *cruising whorehouse*. Het is natuurlijk waar dat Edwin ook optreedt in Sun City, in gerespecteerde theaters en voor clubs die gefrequentieerd worden door de vriendinnen van Marike de Klerk. Alleen voor 150 homo's optreden vanavond was exceptioneel. Ik vond hem zeer beperkt echt geestig en de geluidsinstallatie werkte niet goed, dus je kon hem niet altijd horen.

Het was een helse *job* om tijdens de rit terug naar Johannesburg op geen enkele manier te laten merken dat ik het eigenlijk af-